

УДК 821.161.3

Л. Г. Дуктава

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

**АСНОЎНЫЯ ПАДЫХОДЫ ДА РАЗГЛЯДУ БІЯМОРФНАГА КОДА
І ЯГО ПАДКОДАЎ У ГУМАНІТАРНЫМ ДЫСКУРСЕ**

У артыкуле прадстаўлены асноўныя падыходы да разгляду біяморфнага кода ў даследаваннях па літаратуразнаўстве, лінгвакультуралогіі, фалькларыстыцы. Адзначана, што біяморфны код адносіцца да ліку базавых культурных кодаў, звернута ўвага на класіфікацыі В. Красных, Г. Багаўтдзінавай, А. Белай. У якасці падкодаў біяморфнага кода мэтазгодна вылучыць тыя, якія звязаны з уяўленнямі пра жывёльны і раслінны свет, аднак у класіфікацыях шэрагу даследчыкаў дадзеныя коды вылучаны асобна. Раслінны (вегетатыўны, фітанімічны, фітаморфны, батанічны) код прысутнічае ў класіфікацыях Н. Сцяпанавай, С. Санько, В. Целіі, В. Ляшчынскай, М. Каўшовай, В. Маславай, М. Піменавай і інш. Культурны код, які звязаны з адлюстраваннем свету жывёл, у розных класіфікацыях культурных кодаў мае наступныя назвы: жывёльны (С. Санько), фаўністычны (Г. Мезенка), заалагічны (Т. Лявонцьева), зааморфны (В. Маслава, М. Піменава, В. Целія, Н. Сцяпанова, В. Ляшчынская). У сваю чаргу жывёльны і раслінны коды даследчыкі таксама прапануюць разглядаць больш падрабязна. Напрыклад, раслінны код шэраг навукоўцаў падзяляюць на два субкоды: фітанімічны (назвы кветак, травы) і дэндранімічны (дэндралагічны). Сцвярджаецца, што біяморфны код адыгрывае важную сэнсаўтваральную ролю ў ідэйна-мастацкай сістэме мноства твораў прыгожага пісьменства розных перыядаў. Выкарыстанне культурных кодаў дазваляе пісьменніку пры мінімальнай эксплікацыі дасягнуць пэўнага эфекту, бо культурныя коды з'яўляюцца носьбітамі культурных сэнсаў і звязаны з рознымі сферамі грамадства.

Ключавыя словы: біяморфны код, жывёльны код, раслінны код, культурны код, беларуская літаратура, падкод.

Для цытавання: Дуктава Л. Г. Асноўныя падыходы да разгляду біяморфнага кода і яго падкодаў у гуманітарным дыскурсе // Труды БГТУ. Сер. 4. Принт- і медiateхнологіі. 2024. № 2 (285). С. 109–115. DOI: 10.52065/2520-6729-2024-285-15.

L. G. Duktava

Belarusian State University

**MAIN APPROACHES TO THE CONSIDERATION OF THE BIOMORPHY CODE
AND ITS SUB-CODES IN THE HUMANITARIAN DISCOURSE**

The article examines the main approaches to the consideration of the biomorphic code in studies of literary studies, linguistic and cultural studies, and folkloristics. It is noted that the biomorphic code belongs to the number of basic cultural codes, separately noted in the classifications of V. Krasnykh, G. Bagautdinava, and A. Belaya. As subcodes of the biomorphic code, it is appropriate to single out subcodes that are related to ideas about the animal and plant world, however, in the classifications of a number of researchers, these codes are singled out separately. The plant (vegetative, phytonomic, phytomorphic, botanical) code is present in the classifications of N. Stepanova, S. Sanko, V. Tselia, V. Lyashchinskaya, M. Kaushova, V. Maslava, M. Pimenova, and others. The cultural code, which is related to the depiction of the animal world, has the following names in various classifications of cultural codes: animal (S. Sanko), faunistic (G. Mezenka), zoological (T. Levontieva), zoomorphic (V. Maslava, M. Pimenova, V. Tselia, N. Stepanova, V. Lyashchinskaya). In turn, the researchers also propose to consider animal and plant codes in more detail. For example, a number of researchers divide the plant code into two subcodes: phytonymic (names of flowers, herbs) and dendronymic (dendrological). It is claimed that the biomorphic code plays an important meaning-making role in the ideological and artistic system of a number of works of beautiful literature of different periods. The use of cultural codes allows the writer to achieve a certain effect with minimal explication, since cultural codes are carriers of cultural meanings and are associated with various spheres.

Keywords: biomorphic code, life code, cultural code, cultural code, Belarusian literature, subcode.

For citation: Duktava L. G. Main approaches to the consideration of the biomorphy code and its sub-codes in the humanitarian discourse. *Proceedings of BSTU, issue 4, Print- and mediatechnologies*, 2024, no. 2 (285), pp. 109–115 (In Belarusian).

DOI: 10.52065/2520-6729-2024-285-15.

Уводзіны. У творах мастацкай літаратуры могуць спалучацца коды розных культур. Між-дысцыплінарнасць даследавання культурных кодаў, якія функцыянуюць у соцыуме, прадыхавана наяўнасцю розных каналаў перадачы інфармацыі: творы прыгожага пісьменства і выяўленчага мастацтва, медыятэксты, фільмы і інш. Развіццё інтэрнэт-рэсурсаў, мэсанджараў, з'яўленне сацыяльных медыя спрыяе хуткаму пошуку і распаўсюджанню літаратурных твораў. У сямі-тычным падыходзе тэкст разглядаецца як мнагаметная структура, якая мае план зместу і план выражэння (можа мець візуальны, слыхавы і іншыя ўзроўні). Усё большую ўвагу даследчыкаў прыцягвае пытанне выдзялення відаў культурных кодаў у тэксце. У гуманітарных даследаваннях уніфікаванай класіфікацыі культурных кодаў пакуль не існуе, даследчыкі выдзяляюць некалькі дзясяткаў відаў культурных кодаў. Да ліку базавых кодаў, якія прысутнічаюць у класіфікацыях Г. Багаўтдзінавай, М. Гудкова, М. Каўшовай, В. Красных, В. Маславай, Г. Мезенка, М. Піменавай, Н. Сцяпанавай, С. Талстой, В. Целя, адносяцца культурныя коды, звязаныя з сямітызацыяй часу, прасторы, прыроды (флары і фаўны), цела і душы чалавека. У сваю чаргу для асобных відаў кодаў навукоўцы прапануюць выдзяляць падкоды, колькасць якіх таксама можа вагацца ў розных сістэмах кодаў.

Мэта даследавання – вызначыць асноўныя падыходы да разгляду аднаго з базавых культурных кодаў – біяморфнага – у гуманітарным дыскурсе.

Асноўная частка. Біяморфны код выдзелены ў класіфікацыі В. Красных [1], Г. Багаўтдзінавай [2], А. Белай [3]. Дадзены код звязаны з уяўленнямі пра флору і фаўну, таму мэтазгодна разглядаць у якасці падкодаў біяморфнага кода жывёльны і раслінны падкоды. Аднак у шэрагу класіфікацый даследчыкаў коды, звязаныя са светам жывёл і раслін, выдзелены як асобныя.

Раслінны (вегетатыўны, фітанімічны, фітаморфны, батанічны) код прысутнічае ў класіфікацыях Н. Сцяпанавай, С. Санько, В. Целя, В. Ляшчынскай, М. Каўшовай, В. Маславай, М. Піменавай і інш. В. Ляшчынская адзначае: «Раслінны, ці фларыстычны, код культуры складаецца з сукупнасці абумоўленых культурай стэрэатыпных уяўленняў пра расліны, іх уласцівасці, характарыстыкі ці адметнасці раслін, якія нясуць у дадатак да сваіх прыродных уласцівасцей функцыянальна значныя для культуры сэнсы» [4, с. 176]. В. Маслава, М. Піменава сцвярджаюць: «Вегетатыўны код уяўляе багатую сістэму эталонаў, якія злучаюць прататыпныя прыкметы расліннага свету з ментальнымі і эмацыйнымі станами і характарыстыкамі чалавека (цвіценне асацыюецца з думкамі і ідэямі, рост – з разумовым развіццём, плён – з вынікам

разумовай або эмацыйнай дзейнасці і г. д.)» [5, с. 100]; «У навуковай літаратуры дастатковая ўвага была нададзена асноўным сімвалічным значэнням раслінных вобразаў: росквіт, адраджэнне, урадлівасць, жыццёвая сіла ці, наадварот, смерць, завяданне, заняпад. У шматлікіх культурах прысутнічаюць раслінныя выявы, якія валодаюць рознай або падобнай сімволікай: бяроза, глог, вінаград, гранат, дуб, смакоўніца, яблыня і іншыя» [5, с. 95]. Да лінгвакультуралагічнага разгляду расліннага кода звярталіся Ю. Дзмітрыева («Сродкі аб'ектывацыі фітаморфнага кода рускай лінгвакультуры ў творах С. Ясеніна» [6]), М. Захарава («Рэалізацыя саматычнага, зааморфнага і фітаморфнага культурных кодаў у данскіх фразеалагізмах, якія характарызуюць працоўную дзейнасць» [7]) і інш.

Акрамя таго, раслінны код даследчыкі Васільева Г., Вінаградава М., Лі падзяляюць Ю. на фітанімічны і дэндранімічны падкоды: «Раслінны код культуры складаюць яго два падкоды: найменні травяністых раслін (кветак і травы), названыя фітонімамі, і найменні дрэў і хмызнякоў, гэта значыць дэндронімы» [8, с. 3].

І. Швед адзначае, што «фальклорны вобраз дрэва акумулюе глыбінныя сэнсы культуры, мадэлюе вызначаныя феномены ў пачуццёва-канкрэтнай форме і выклікае ўстойлівыя асацыяцыі на падставе традыцыйных сэнсавых атыяненняў – г. зн. функцыянуе як дэндралагічны сімвал, складнік адпаведнага кода» [9, с. 8]. Кадзіраванне светаўспрымання з дапамогай вобразаў дзікарослых і акультураных дрэў рэпрэзентуе касмаграфічныя ўяўленні, якія ў фальклорнай нацыянальнай карціне свету маюць «сакральна» і «прафанны» арыентаваныя формы» [9, с. 11]. У першым выпадку «дрэва надзяляецца медыятыўнай функцыяй, з'яўляецца знакам сакральнай прасторы-часу, прадстаўляе лічбавыя, этыялагічныя, генеалагічныя, аксіялагічныя структуры» [9, с. 12]. У другім, «у каляндарна-і сямейна-абрадавай лірыцы беларускага фальклору звычайна персаніфікуе лірычнага героя, у пазаабрадавай лірыцы, сімвалізуючы духоўны пачатак, актуалізуе ўнутраны стан лірычнага героя, аб'ектывуе і пашырае маральныя каноны і традыцыі» [9, с. 12]. Пэўныя дэндронімы маюць станоўчую афарбоўку ў мастацкай свядомасці (яблыня, бяроза і інш.), аднак ёсць і процілеглыя выпадкі: «Шэраг дэндронімаў характарызуецца і выяўленай негатыўнай ацэнкай, напрыклад: лаўр, кіпарыс (асацыяцыі, звязаныя з тленнасцю чалавечага жыцця, са смерцю, могілкамі); дуб (асацыяцыі, звязаныя з глупствам, упартасцю чалавека); каліна (асацыяцыі, звязаныя з горыччу жаночага лёсу, здрадай, адзінотай). Як відаць з гэтых і іншых прыкладаў, у аснове негатыўнай ацэнкі можа апынуцца вонкавы выгляд або

прыродныя ўласцівасці расліны, якія пераносяцца ў вобласць адзнакі чалавека, становячыся асновай вобразных параўнанняў ці адукацыі антрапаморфных метафар (фітамарфізму)» [10, с. 6–7]. У творах мастацкай літаратуры выяўленне культурных кодаў дазваляе больш трапна вызначыць ідэю скіраванасць, іх галоўную думку. У апавяданні «Нічога не выйшла» рускага пісьменніка Ф. Салагуба раслінны код прысутнічае ў прозвішчах персанажаў (Сабельнікаў, Ежавікін, Лабазнікаў), дзеянні герояў нібы абмежаваныя прывязкай да адпраўной кропкі ў кожным з трох сюжэтаў, што распаўядаюцца адным з герояў і заканчваюцца фразай «нічога не выйшла»: расліннае царства, дзе пустазельная і атрутная флора аказвае негатыўны ўплыў на астатніх, выступае кодам пэўных заган грамадства.

Вобразы расліннага свету ў творах А. Федарэнкі звязаныя з вобразам Бацькаўшчыны, сімвалізуюць прагу да жыцця: гэта чабар з аднайменнага апавядання («І тады зразумеў – сапраўды, чабарам трэба надыхацца. Трэба, каб яго было многа, каб паветра настаялася на ім. Так пахне воск, калі гарыць свечка. Так пахнуць старыя любімыя рэчы, на якія забыўся, а потым выпадкова натыкаешся на іх у шафе. Так пахне штосьці далёкае, дарагое, страчанае калісьці даўно-даўно, але пах гэты дае надзею, што страчана не назусім...» [11, с. 221]), рабіна («У канцы лета я зноў наведваўся ў вёску, проста так, напярод сумуючы, падаўся ў свой куток двара і ахнуў. Я не паверыў сваім вачам. Рабіна мая ляжала, як і ляжала, на зямлі. Але яна была ўся чырвоная, уся – на кожнай галінцы – абсыпаная гронкамі буйных, яркіх, сакавітых нават на выгляд ягад. На ёй не было ніводнага лісціка. Усе сокі, што змагла выцягнуць з таго кавалка дзёрну каля каранёў і сама з сябе, ахвяруючы лісцем, рабіна пусціла на ягады. Яна ляжала – чырвоная на маладой атаве – і свяцілася затоеным гонарам, што выжыла, што змагла ўрэшце даць багаты плод – усё, што яна магла даць; і глядзела на мяне з лёгкім дакорам: чаму не паверыў ёй, нашто пахаваў раней часу?.. Я падчысціў, паглыбіў рыдлёўкай старую яму. Паклаў на дно гліны, гною. Падняў сваё дрэва, ўстанавіў і зноў падвязаў яго да плота. Прынёс два ядры вады і паліў. І цяпер я чамусьці ўпэўнены, што мая рабіна выжыве. Прымецца зноў і будзе жыць да таго часу, пакуль будзе ведаць, што ў свеце ёсць хоць адзін чалавек, каму яна патрэбна, які хоць зрэдку ўспамінае і клапоціцца пра яе, для каго ёй варта жыць» [11, с. 256] (апавяданне «Рабіна»)) і інш.

У беларускім літаратуразнаўстве мэтазгодна выдзеліць работу І. Шаладонава па даследаванні расліннага кода ў творчасці І. Навуменкі («Сасна, яе сімвалічны код і станаўленне раманага мыслення І. Навуменкі» [12]). Грунтоўнае даследаванне дэндралагічнага кода ў міфапаэтычнай карціне

свету беларусаў зроблена І. Швед, якая падрабязна разглядае такія складнікі дэндралагічнага кадзіравання, як вобразы дзікарослых дрэў – вобразы дуба, явара, клёна, сасны, яліны, асіны, а таксама так званых культурных дрэў – вобразы яблыні, вішні, грушы [9].

Культурны код, які звязаны з адлюстраваннем свету жывёл, у розных класіфікацыях культурных кодаў мае наступныя назвы: жывёльны (С. Санько), фаўністычны (Г. Мезенка), заалагічны (Т. Лявонцьева), зааморфны (В. Маслава, М. Піменава, В. Целя, Н. Сцяпанав, В. Ляшчынская). Даследаванню асаблівасцей рэпрэзентацыі зааморфнага культурнага кода ў складзе моўнага вобразу свету прысвечаны работы Ф. Гукетлавай («Зааморфны код культуры ў моўнай карціне свету» [13]), Х. Разенкавай, С. Шуставай («Анімалістычны код англійскай культуры ў лінгвадыдактычным аспекце» [14]), Л. Бойка («Зааморфны код культуры ў семантыцы ўстойлівых параўнанняў» [15]), К. Сісе («Антрапацэнтрычны патэнцыял зааморфнага кода назваў жывёл у духоўным кругаглядзе носьбітаў рускага фальклору» [16]) і інш.

С. Санько сярод субкодаў жывёльнага кода выдзяляе чатыры: тэрыялагічны, арніталагічны, іхтыялагічны, энтамалагічны [17]. Л. Саўчанка налічвае шэсць падкодаў жывёльнага кода: тэрыялагічны, іхтыялагічны, інсекталагічны, герпеталагічны, амфібіялагічны, карцыналагічны. Аналізуючы мастацкія творы беларускай літаратуры, лічым мэтазгодна выдзеліць наступныя падкоды жывёльнага кода. Па-першае, арніталагічны падкод, які звязаны з вобразамі птушак. У беларускай літаратуры прадстаўлены ён вобразамі птушак, якія распаўсюджаны на нашых землях: арол, бусел, варона, крук, верабей, голуб, грак, драч, жаўранак, журавель, зялёны, каршун, кнігаўка, лебедзь, сініца, снягір, сойка, сокол, цецярук, чайка, чапля, ішпак, ястраб і інш. Сярод свойскіх птушак – гэта павень, качка, гусь.

Па-другое, тэрыялагічны падкод, што прэзентаваны вобразамі дзікіх звяроў і свойскіх жывёл. Гэты субкод уключае наступныя групы: «дзікія жывёлы», «свойскія жывёлы». Сярод найбольш распаўсюджаных вобразаў прадстаўнікоў дзікай фаўны ў беларускім прыгожым пісьменстве – вобразы ваўка, зубра, лася, мядзведзя, дзіка.

У беларускай літаратуры ХХ – пачатку ХХІ ст. шмат твораў, у якіх прысутнічаюць тэрыялагічныя вобразы. Сучасная мастацкая анімалістыка вылучаецца сваім сацыяльным зместам, актуальнай экалагічнай накіраванасцю. Творы, прысвечаныя жывёлам, сведчаць пра ясна новыя ідэяна-творчыя пошукі беларускіх пісьменнікаў. Паколькі сучасныя аўтары імкнуцца да глыбокага асэнсавання праблем існавання выжывання жывёльнага свету, то гэта вымагае ад

пісьменнікаў адпаведнага мастацкага ракурсу. У рамане «Літоўскі воўк» А. Наварыча дуалістычны вобраз ваўка, побач з якім фігуруе вобраз пярэваратня-ваўкалака, скіраваны на ацэнку дзеянняў герояў твора: «Воўк іскрыўся ў промнях цыганскага сонца – месяца, быў белы, быццам сівы... І раптам, глядзячы на ваўка, звяругу, настаўнік убачыў зусім не ваўка, а чалавека... Самога сябе ўбачыў... Развёў рукі ў бакі, і той чалавек рукі адставіў... Сівы воўк знік, а чалавек застаўся. І тут настаўнік убачыў, што гэта на турмане адбіваецца ад месяцавага святла ягоны ўласны цень. Што-што, а опытку настаўнік крыху ведаў. Няўжо ён ва ўласным цені прымоўі ваўка?» [18, с. 14]. Даследчыца Навасельцава Г. адзначае: «А. Наварыч дзякуючы літаратурнай гульні па-іншаму праектуе рамантычнае асэнсаванне мінулага: у шматзначным адлюстраванні літоўскага ваўка, які страціў дадзеную ад нараджэння свабоду <...> Па-сутнасці, пісьменнік праз літаратурных герояў шматбакова раскрывае маральна-этычны змест той гістарычнай сітуацыі – грамадства ў значным сацыяльным зруху, дзе людзі, якія страцілі прынятыя раней нормы, выяўляюць не чалавечнасць, а воўчую зацятасць у сваім змаганні...» [19, с. 117].

Напрыканцы ХХ ст. у творах беларускіх аўтараў на экалагічную тэматыку прысутнічае вобраз ваўка, які выклікае спачуванне. Драматызм чарнобыльскай бяды паказаны праз сімваліку вобраза ваўка, які ў эпічных творах мае розную сэнсавую афарбоўку. З аднаго боку, драпежнік выклікае спачуванне. З другога боку – вобраз ваўка ў аповесці «Зона павышанай радыяцыі» І. Шамякіна сімвалізуе моц і сілу. У наступным эпизодзе аповесці яскрава паказаны вобраз ваўка як гаспадара «зоны радыяцыйнага забруджвання»: «І тады яны завывлі, ваўкі, двое, пад самым акном. Дуэтам. Мабыць, воўк і ваўчыца, бо вылі адзін басам, другая фальцэтам. Мяне працяў холад. Чуў я воўчае вышчэ. У маленстве. У тайзе. Але тут яно здалося асабліва страшнае. Не думаю, што галодныя. Не маглі яны ў нашым лесе быць галодныя: дзікі, ласі ходзяць, небяспекі не адчуваюць. Дык што ім трэба каля адзінокай жыллой хаты? Вырашылі напалохаць і выжыць нас? Хто адключэннем святла, хто вышчэ. І людзі, і звяры на нас? Я ціхенька адчыніў весніцы, убачыў іх – чорныя постаці на белым снезе. Мог стрэліць прыцэльна. Але чамусьці не захацелася забіваць драпежніка: яны ў зоне павышанай радыяцыі» [20, с. 200–201].

Сярод свойскіх жывёл адным з самых распаўсюджаных з’яўляюцца вобразы каня, каровы, сабакі. Сімвалам дабрабыту, заможнай гаспадаркі выступае вобраз каровы, і наадварот, страта каровы – сімвал заняпаду гаспадаркі, трагедыі сям’і («Эвакуацыя» Н. Рыбік). Трагедыя скончылася

сустрэча чалавека і зграі адзічэлых сабак на «зоне» ў апавяданні «Бляха» А. Федарэнкі. Фінал твора сімвалізуе страту звычайнага ладу жыцця і безвыходнасць: «Ён выскачыў на двор разгарацаны, п’яны, поўны сілы, сціскаючы ў руцэ нож, і паспеў дабегчы амаль да самых веснічак – ужо бачыў контуры светлай легкавушкі на вуліцы, – як з гарачкі, з разгону наляцеў на чорную звяругу, што грызла нешта пад веснічкамі, і тая, з нейкім радасным захліпам гыркнуўшы, упілася яму ў сцягно... Ён паспеў яшчэ адскочыць, але паслізнуўся, упаў ракам, махнуў упустую нажом... паспеў нават падумаць: “Ды ці... сабакі?! – а яго ўжо грызлі за ногі і рвалі на плячах, падступаючы да твару і да горла, лёгкі балонь курткі... Ён спрабаваў яшчэ адмахвацца, уцякаць, хоць бы неяк дапаўзці да дзявярэй калідора, крычаў, – але крыкі гэтыя патаналі, упляталіся ў дзікае яхкатанне, у звар’яцелы віскат узбуджанай, паспыталай крыві гайні, якая быццам на паляванні, абклаўшы з усіх бакоў ненавіснага зверу і не чакаючы знаку паляўнічага, наскоквала, і рвала, і грызла, і старалася ўпіцца ў самае горла... І не было каму памагчы, абараніць, уратаваць, – толькі вецер свістаў ды круціў сабе снег віхурамі знізу ўверх – як на канец свету» [21, с. 221]. У дадзенай сцэне спрадвечныя сябры людзей – сабакі – паўстаюць жорсткімі і небяспечнымі ворагамі.

Па-трэцяе, іхтыялагічны падкод, які звязаны з выкарыстаннем вобразаў рыб. Даследчыкі Дучыц Л., Санько С. адзначаюць: «Асабліва роля ў вераваннях і магіі адводзілася шчупаку (шчуцы). Сківіцы шчупака вешалі над уваходам ў хату як абярэг ад хваробаў (сімвалічнае выгрызанне хваробаў і нячыстай сілы). Шчупак згадваецца ў замовах, казках, песнях. Ва ўсходнеславянскіх казках ён дапамагае герою. Са шчупаком звязаны матыў абарочвання – чараўнік ператвараецца ў ваўка, сокала, шчупака» [19, с. 440]. Іхтыялагічныя вобразы прадстаўлены ў творах А. Вялюгіна («Акуні»), Я. Коласа («Міхасёвы прыгоды»), Я. Чачота («Калдычэўскі шчупак»). Паводле славянскіх міфалагічных уяўленняў, рыбы асацыююцца з каранямі Сусветнага дрэва.

Па-чацвертае, герпеталагічны падкод прадстаўлены вобразамі земнаводных і паўзуноў. У вершы «Змяіны цар» М. Багдановіча, апавяданні «Вужовая карона» Я. Баршчэўскага выкарыстаны адзін з распаўсюджаных сюжэтаў – гісторыя пра Вужовага Цара (Змяінага Цара): той, хто сустрэне гэту пачвару і расцэле перад ёй абрус, можа атрымаць пэўны дар.

Па-пятаяе, энтамалагічны падкод прэзентаваны вобразамі насякомых. У беларускай літаратуры прадстаўлены калейдаскоп такога кшталту вобразаў: вобраз асы («Асінае гняздо» Я. Коласа); вобраз божай кароўкі («Божая кароўка» М. Кусянкова);

вобраз камара («Камары» А. Вярцінскага, «Камары» А. Дзеружынскага); вобраз коніка («Свая філасофія» М. Дуксы, «Паглядзі, як многа конікаў на лузе» М. Кусянкова); вобраз матыля («Разлуку ў хуткім часе напроч...» Р. Баравіковай, «Залатая, асенняя раніца...» У. Дубоўкі, «Матылёк» Н. Мацяш, «Матыль» М. Танка); вобраз цвіркуна («Цвіркун» Я. Коласа); вобраз чмяля («Чмяліны мёд» В. Віткі, «Мёдам чмяліным веюць лугі» С. Гаўрусёва); вобраз страказы («Ты гаворыш» Р. Баравіковай, «Страказа» Я. Коласа); вобраз мухі («Муха» Я. Коласа, «Трактарыст і муха» Я. Крупенькі, «Ізмурдна-злёнены мухі» Ю. Станкевіча); вобраз мураша («Дыялог з мурашом» Г. Бураўкіна, «Крот, Мурашка і Лісіца» У. Дубоўкі, «Мурашка і Жук» К. Крапівы); вобраз павука («Павук» Ядвігіна Ш., «Выратуй і памілуй нас, чорны бусел»); вобраз пчалы («Пчала і шэршань» Я. Коласа, «Пчолы і трутні» Я. Купалы, «Пчала» М. Танка, «Пчала» М. Мятліцкага).

Па-шостае, у дадзенай класіфікацыі прысутнічае крыптазаалагічны падкод, які прэзентуе вобразы невядомых для навукі прадстаўнікоў фаўны. У фантастычных творах мастацкай літаратуры прысутнічаюць невядомыя навуцы істоты, жывёлы. Напрыклад, у фантастычным свеце рамана «Ліст у галактыку “Млечны шлях”» Ю. Станкевіча жывуць выключныя істоты сесітывы, надзеленыя здольнасцю пачуць спеў Анёла.

Заклучэнне. Вызначэнню асаблівасцей біяморфнага кода і яго складнікаў (аніمالістычнага і расліннага кодаў) прысвечаны работы мовазнаўцаў, культуролагаў, даследчыкаў фальклору

і літаратуры. Зыходзячы са сказанага вышэй мэтазгодна адзначыць наступнае.

Па-першае, да ліку базавых культурных кодаў адносіцца біяморфны, які асобна адзначаны ў класіфікацыях В. Красных, Г. Багаўтдзінавай, А. Белай. Пры гэтым у класіфікацыях шэрагу даследчыкаў асобна вылучаны падкоды, якія звязаныя з уяўленнямі пра жывёльны і раслінны свет. Напрыклад, у класіфікацыях Н. Сцяпанавай, С. Санько, В. Целіі, В. Ляшчынскай, М. Каўшовай, В. Маславай, М. Піменавай прысутнічае раслінны (вегетатыўны, фітанімічны, фітаморфны, батанічны) код. У дачыненні да свету жывёл у розных класіфікацыях культурных кодаў прысутнічаюць наступныя назвы: жывёльны (С. Санько), фаўністычны (Г. Мезенка), заалагічны (Т. Лявонцьева), зааморфны (В. Маслава, М. Піменава, В. Целія, Н. Сцяпанавая, В. Ляшчынская).

Па-другое, у сваю чаргу жывёльны і раслінны коды даследчыкі таксама прапануюць разглядаць больш падрабязна. Напрыклад, фітанімічны (назвы кветак, травы) і дэндранімічны (дэндралагічны) – субкоды расліннага кода. Сярод субкодаў жывёльнага кода мэтазгодна вылучыць наступныя: арніталагічны, тэрыялагічны, іхтыялагічны, герпеталагічны, энтамалагічны, крыптазаалагічны.

Па-трэцяе, выкарыстанне культурных кодаў дазваляе пісьменніку пры мінімальнай эксплікацыі дасягнуць пэўнага эфекту, біяморфны код адыгрывае важную сэнсаўтваральную ролю ў ідэйна-мастацкай сістэме шэрагу твораў прыгожага пісьменства розных перыядаў.

Спіс літаратуры

1. Красных В. В. Коды и эталонные культуры (приглашение к разговору) // Язык. Сознание. Коммуникация. 2001. Вып. 19. С. 5–19.
2. Багаутдинова Г. А. Человек во фразеологии: антропоцентрический и аксиологический аспекты: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Казань, 2007. 45 с.
3. Белая Е. Н. Концептуализация базовых эмоций человека (на материале русского и французского языков). Омск: Омский гос. ун-т имени Ф. М. Достоевского, 2008. 199 с.
4. Ляшчынская В. А. Ідыяматыка беларускай мовы ў лінгвакультуралагічным асвятленні. Мінск: РІВШ, 2019. 249 с.
5. Маслова В. А., Пименова М. В. Коды лингвокультуры. М.: ФЛИНТА, 2016. 180 с.
6. Дмитриева Ю. Л. Средства объективации фитоморфного кода русской лингвокультуры в произведениях С. Есенина // Русский язык в поликультурном мире: сб. науч. ст. III Междунар. симпозиума, Ялта, 08–12 июня 2019 г. В 2 т. Ялта, 2019. Т. 2. С. 262–267.
7. Захарова М. А. Реализация соматического, зооморфного и фитоморфного культурных кодов в донских фразеологизмах, характеризующих трудовую деятельность // Вест. Кемер. гос. ун-та. 2013. № 2-1(54). С. 191–194.
8. Васильева Г., Виноградова М., Ли Ю. Растительный код культуры в лексике языка (дендронимы). СПб.: РГПУ, 2021. 94 с.
9. Швед І. А. Дэндралагічны код беларускага традыцыйнага фальклору: дыс. ... д-ра філал. навук. Брэст, 2004. 266 л.
10. Ли Ю., Васильева Л. Растительный код культуры в лексике языка (фитонимы). СПб.: РГПУ имени А. И. Герцена, 2020. 66 с.
11. Федарэнка А. Афганская шкатулка. Минск: Маст. літ., 2002. 221 с.
12. Шаладонаў І. Сасна, яе сімвалічны код і станаўленне раманага мыслення І. Навуменкі // Кулуарамі творчай майстэрні Івана Навуменкі. Мінск: Бел. навука, 2020. С. 164–184.

13. Гукетлова Ф. Н. Зооморфный код культуры в языковой картине мира: на материале французского, кабардино-черкесского и русского языков: дисс. ... д-ра филол. наук. Нальчик, 2009. 431 л.
14. Розенкова Х. Е., Шустова С. В. Анималистический код английской культуры в лингводидактическом аспекте. Пермь: Перм. ин-т эконом. и финансов, 2018. 150 с.
15. Бойко Л. Г. Зооморфный код культуры в семантике устойчивых сравнений // Известия Волгоград. гос. пед. ун-та. 2008. № 5(29). С. 94–97.
16. Сиссе К. Антропоцентрический потенциал зооморфного кода названий животных в духовном кругозоре носителей русского фольклора: дисс. ... канд. филол. наук. Воронеж, 2021. 153 л.
17. Беларуская міфалогія. Мінск: Беларусь, 2004. 591 с.
18. Наварыч А. Літоўскі воўк. Мінск: Маст. літ., 2005. 283 с.
19. Навасельцава Г. Мастацкае ўвасабленне айчынай гісторыі ў творах канца XX стагоддзя // Полымя. 2012. № 2. С. 112–118.
20. Шамякін І. П. Збор твораў. У 23 т. Т. 7. Аповесці, 1996–1998. Мінск: Маст. літ. 2011. 503 с.
21. Федарэнка А. Вёска. Мінск: Беларусь, 2013. 352 с.

References

1. Krasnykh V. V. Codes and reference cultures (invitation to conversation). *Yazyk. Soznaniye. Kommunikatsiya* [Language. Consciousness. Communication], 2001, vol. 19, pp. 5–19 (In Russian).
2. Bagautdinova G. A. *Chelovek vo frazeologii: antropotsentricheskiy i aksiologicheskiiy aspekty. Avtoreferat dissertatsii doktora filologicheskikh nauk* [Man in phraseology: anthropocentric and axiological aspects. Abstract of thesis DSc (Philology)]. Kazan, 2007. 45 p. (In Russian).
3. Belaya E. N. *Kontseptualizatsiya bazovykh emotsiy cheloveka (na materiale russkogo i frantsuzskogo yazykov)* [Conceptualization of basic human emotions (based on the Russian and French languages)]. Omsk, Omskiy gosudarstvennyy universitet imeni F. M. Dostoyevskogo Publ., 2008. 199 p. (In Russian).
4. Lyashchynskaya V. A. *Idyamatyka belaruskay movy u lingvakul'turalagichnym asvyatlenni* [Idyamatyka Belarusian language and linguacultural sanctifications]. Minsk, RIVSh Publ., 2019. 249 p. (In Belarusian).
5. Maslova V. A., Pimenova M. V. *Kody lingvokul'tury* [Linguistic culture codes]. Moscow, FLINTA Publ., 2016. 180 p. (In Russian).
6. Dmitrieva Yu. L. Means of objectification of the phytomorphic code of Russian linguistic culture in the works of S. Yesenin. *Russkiy yazyk v polikul'turnom mire: sbornik nauchnykh statey III Mezhdunarodnogo simpoziuma* [Russian language in a multicultural world: collection of scientific articles of the III International symposium]. Yalta, 2019, pp. 262–267 (In Russian).
7. Zakharova M. A. Realization of somatic, zoomorphic and phytomorphic cultural codes in Don phraseological units characterizing labor activity. *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of Kemerovo State University], 2013, no. 2-1(54), pp. 191–194 (In Russian).
8. Vasil'yeva G., Vinogradova M., Li Y. *Rastitel'nyy kod kul'tury v leksike yazyka (dendronimy)* [Plant code of culture in the vocabulary of the language (dendronyms)]. St. Petersburg, RGPU Publ., 2021. 94 p. (In Russian).
9. Shved I. A. *Dendralagichny kod belaruskaga tradytsyynaga fal'kloru. Dissertatsiya doktora filalogichnykh navuk* [Dendralagic code belaruska tradytsyynaga folklore. Dissertation DSc (Philology)]. Brest, 2004. 266 p. (In Belarusian).
10. Li Ju., Vasilyeva L. *Rastitel'nyy kod kul'tury v leksike yazyka, fitonimy* [Plant code of culture in the vocabulary of the language (phytonyms)]. St. Petersburg, RGPU imeni A. I. Gertsena Publ., 2020. 66 p. (In Russian).
11. Fedarenka A. *Afganskaya shkatulka* [The Afghan casket]. Minsk, Mastatskaya litaratura Publ., 2002. 221 p. (In Russian).
12. Shaladonau I. The pine tree, its symbolic code and the formation of the novel thinking of I. Navumenka. *Kuluarami tvorchay maysterni Ivana Navumenki* [Behind the scenes of Ivan Navumenka's creative works]. Minsk, Belarkaya navuka Publ., 2020, pp. 164–184 (In Belarusian).
13. Guketlova F. N. *Zoomorfnyy kod kul'tury v yazykovoy kartine mira: na materiale frantsuzskogo, kabardino-cherkesskogo i russkogo yazykov. Dissertatsiya doktora filologicheskikh nauk* [Zoomorphic code of culture in the linguistic picture of the world: based on the material of the French, Kabardian-Circassian and Russian languages. Dissertation DSc (Philology)]. Nalchik, 2009. 431 p. (In Russian).
14. Rozenkova H. E., Shustova S. V. *Animalisticheskiiy kod angliyskoy kul'tury v lingvodidakticheskom aspekte* [Animalistic code of English culture in the linguodidactic aspect]. Perm, Permckiy institut ekonomiki i finansov Publ., 2018. 150 p. (In Russian).
15. Boyko L. G. Zoomorphic cod of culture in the semantics of stable comparisons. *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta* [News of the Volgograd State Pedagogical University], 2008, no. 5(29), pp. 94–97 (In Russian).

16. Sisse K. *Antropotsentricheskiy potentsial zoomorfhnogo koda nazvaniy zhyvotnykh v dukhovnom krugozore nositeley russkogo fol'klora. Dissertatsiya kandidata filologicheskikh nauk* [Anthropocentric potential of the zoomorphic code of animal names in the spiritual horizons of Russian folklore speakers. Abstract of thesis PhD (Philology)]. Voronezh, 2021. 153 p. (In Russian).
17. *Belaruskaya mifalogiya* [Belarusian mythology]. Minsk, Belarus' Publ., 2004. 591 p. (In Belarusian).
18. Navarych A. *Litouski vouk* [Lithuanian wolf]. Minsk, Mastatskaya litaratura Publ., 2005. 283 p. (In Belarusian).
19. Navaselcava G. Artistic embodiment of national history in works of the late 20th century. *Polymya* [Flame], 2012, no. 2, pp. 112–118 (In Belarusian).
20. Shamyakin I. P. *Zbor tvorau. Apovestsi, 1996–1998* [The collected works. Stories, 1996–1998]. Minsk, Mastatskaya litaratura Publ., 2011. 503 p. (In Belarusian).
21. Fedarenka A. *Veska* [Veska]. Minsk, Belarus' Publ., 2013. 352 p. (In Belarusian).

Інфармацыя пра аўтара

Дуктава Любоў Георгіеўна – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры тэхналогій камунікацыі і сувязей з грамадскасцю. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (220004, г. Мінск, вул. Кальварыйская, 9, Рэспубліка Беларусь); старшы навуковы супрацоўнік. Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (вул. Сурганава, 1, корп. 2, 220072, Мінск, Рэспубліка Беларусь). E-mail: docent2020@yandex.by

Information about the author

Duktava Liubou Georgiyeuna – PhD (Philology), Associate Professor, Assistant Professor, the Department of Communication Technologies and Public Relations. Belarusian State University (9, Kalvariyskaya str., 220004, Minsk, Republic of Belarus); Senior Researcher. Center for the Belarusian Culture, Language and Literature researches of the National Academy of Sciences of Belarus (1, Surganova str., bldg 2, 220072, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: docent2020@yandex.by

Пасмыніў 12.02.2024